

pi, monipuolisempi, runsain esimerkein havainnollistettu, vastaansanomattomasti ja huolellisesti perusteltu, laajasta näkökulmasta kirjoitettu. Nettlen ja Romainen kirjan heikkoutena ovat kuitenkin epäselvät lähdeviitteet ja puutteelliset lähdetiedot, mikä heikentää kirjan tieteellistä luotettavuutta. Ilmeisesti kirja on tarkoitettu enemmänkin kaiken kansan luettavaksi ja keskustelun herättäjäksi kuin tieteelliseksi lähteeksi. Lukijalle jää pohdittavaksi, missä määrin Nettlen ja Romainen kirja on sosiolingvistiikan alaa soveltavaa tarinankerrontaa ja missä määrin luotettavaa asiantietoa.

Kumpikin kirja nostaa mieleen huolen maailman kielten tilasta. On surullista, että sadan vuoden kuluttua maailmassa on kieliä enää murto-osa nykyisestä määrästä ja että ihmiskunnan kulttuuriperintö pääsee näin rapistumaan. Toisaalta juuri nyt meillä on vielä jäljellä noin kuusituhatta kieltä.

Kielitieteen tehtävänä on tutkia sitä, mitä tuo aarre käytännössä sisältää. Kielitieteen tulisi myös pyrkiä entistä enemmän jakamaan oivaltamisen iloa osoittamalla jokaiselle kiinnostuneelle, miksi on hienoa, että maailmassa puhutaan tuhansia erilaisia kieliä. ■

ANNA IDSTRÖM

Sähköposti: anna_i@welho.com

LÄHTEET

LAPPÉ, FRANCES MOORE – COLLINS, JOSEPH – ROSSET, PETER – ESPARZA, LUIS 1998: *12 myyttiä maailman nälästä*. Helsinki: Like, Rauhanpuolustajat.

SAINATH, PALAGUMMI 2001: *Kaikkihan rakastavat kunnan kuivuutta. Tarinoita todellisesta Intiasta*. Helsinki: Like, Rauhanpuolustajat.

TUTKIMUS LÖYSI KAUPUNKISAAMELAISET

Anna-Riitta Lindgren *Helsingin saamelaiset ja oma kieli*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 801. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2000. 276 s. ISBN 951-746-205-0.

Voin pitää niinku aarteena sitä että minä olen saamelainen, ... niin paljon antaa mulle siellä etelässä.» Näin kiteyttää oman minuutensa Anna-Riitta Lindgrenin haastattelema city-saamelainen. Lindgrenin pääkaupunkisaamelaisia ja heidän äidinkielen käyttöönsä koskeva tutkimus tehtiin osana Suomen Akatemian projektia, jossa saamen kielen asemaa kartoitettiin laajemmin kuin pelkästään saamelaisten kotiseutualueella.

Saamelaiset ovat Euroopan pohjoisin alkuperäiskansa. Alkuperäiskansana pidetään kansaa, jonka esivanhemmat asuttivat aluettaan sen valloituksen tai myöhemmän uudisasutuksen aikana tai ennen nykyisten valtakunnanrajojen syntyä. Alkuperäiskansalla on omintakeisia historiasta periytyviä instituutioita esimerkiksi kulttuurin ja yhteiskuntaelämän alueella. Suomessa ja Pohjoismaissa saamelaisuus määritellään kielen perusteella. Siten saamelaisek-

▷

si katsotaan henkilö, joka itse pitää itseään saamelaisena ja joka itse tai jonka vanhemmista tai isovanhemmista vähintään toinen on äidinkielenään oppinut saamen. Kieleen perustuvan laskutavan mukaan Norjassa asuu yli 40 000 saamelaista, Ruotsissa yli 20 000, Suomessa 6 500 ja Venäjällä 2 000.

Sodankylän kunnan Vuotsossa on Suomen saamelaisalueen eteläraja, jonka ulkopuolella arvioidaan asuvan pari tuhatta saamelaista. Helsingin seudulla saamelaisia lasketaan olevan viisisataa, ja Lindgrenin kielisosiologinen tutkimus käsittelee heidän kielenkäyttöään ja identiteettistrategiaansa monikielisessä elämänympäristössä. Lindgren on haastatellut 26:ta pääkaupungin saamelaista, jotka ovat iältään 23–65-vuotiaita. Valtaosa heistä on muuttajia, mutta joukossa on myös muutama toisen polven helsinkiläinen.

KIELI LUJITTAÄ IDENTITEETTIÄ

Saamen kielen aseman vahvistamiseksi tuli vuonna 1992 voimaan saamen kielilaki. Sen mukaan saamelaisten kotiseutualueella saamen kieltä on oikeus käyttää viranomaisissa asioitaessa, mikä tarkoittaa käytännössä vain tulkkaus- ja käännöspalveluja. Mainittakoon myös, että saamelaisten perusoikeuksista säädettiin ensimmäisen kerran vasta vuonna 1995 voimaan tulleella hallitusmuodon muutoksella: »Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisissa säädetään lailla.» Käytännössä lakien ja asetusten suomien toimenpiteiden todeksi saattaminen on ollut minimaalista ja hampaatonta. Luulisi nykyaikaisen tekniikan mahdollistavan saamenkielisen radion kuulumisen ja televisioutisten näkymisen Norjan ja

Ruotsin tapaan maanlaajuisesti. Siihen luulisi riittävän sen, että löytyisi todellista tahtoa parantaa saamenkielisten palveluiden saatavuutta.

Oman kielen käytön tärkeyttä korostaa myös Lindgren, jonka mukaan urbaanisaaamelaisten identiteettistrategia on selvästi yhteydessä saamen kielen käyttöön arkipäiväisissä asioissa, esimerkiksi omakielisten uutisten seuraamisessa. Lindgren toteaa, että saamelaisten kielellisten ihmisoikeuksien puuttuminen näkyy siinä, että vain aktivistit lukevat ja kirjoittavat saamen kielellä. Kansalaistensa korkeasta luku- ja kirjoitustaidosta ylpeilevälle maalle tuo kyseenalaista kunniaa se, että suurin osa sen alkuperäisväestön aikuisista ei osaa lukea eikä kirjoittaa äidinkieltään. Saman asian nostaa esille myös Lindgren todetessaan, että oman äidinkielen luku- ja kirjoitustaito on vain kaikkien aktiivisimpien kaupunkisaamelaisten ylellisyyttä.

Lindgren luokittelee pääkaupunki-seudun saamelaiset aktivisteihin, osallistuviin, positiivisesti suhtautuviin ja sulautuviin sen mukaan, miten tärkeäksi tai vähäpätöiseksi he kokevat oman saamelaisuutensa ylläpitämisen ja kulttuurinsa kehittämisen henkilökohtaisella ja yhteisöllisellä tasolla. Lindgren painottaa kuitenkin, että aineiston suppeuden vuoksi tulokset kertovat lähinnä yksilöllisen osallistumisen ja oman kulttuurin arvostamisen vaihtelusta pääkaupunkiseudun saamelaisten keskuudessa. Yksilötasolla omaa kulttuuria ja identiteettiä vahvistavat esimerkiksi päivittäinen saamen kielen suullinen sekä kirjallinen käyttö ja osallistuminen erilaisiin kulttuuritapahtumiin. Lindgren määrittelee vastaaviksi toiminnoiksi yhteisötasolla esimerkiksi kulttuuri- ja yhteiskunnallisten tapahtumien järjestämisen sekä sen, missä määrin haastateltavat osallistuvat saamelaitietouden lisäämiseen pääkaupunki-seudun saamelaisten ja muun väestön kes-

kuudessa. Jos tutkittava ei ollut ottanut osaa mihinkään saamelaistapahtumiin eikä myöskään arvostanut saamelaisuuttaan, Lindgren luokittelee hänet sulautujiin. Sulautujista monet perustelivat osallistumattomuuttaan sillä, etteivät he osaa saamen kieltä. Lindgrenin tutkimuksen keskeisin ja tärkein tulos on se, että puutteellinen äidinkielen taito voi vieraannuttaa yksilöä omasta minuudestaan ja siten edistää sosiaalista ja yhteiskunnallista syrjäytymistä. Lindgrenin mukaan pääkaupunkiseudun saamelaisten tulevaisuus riippuukin siitä, mitä tapahtuu saamen kielelle ja saamelaisille. Onko Suomessa tulevaisuudessa enemmän osallistuvia vai sulautuvia saamelaisia? Voittaako assimilaatio vai elvytys? Lindgren korostaa oikeutetusti, että saamelaisia suuremman vastuun tästä kantaa valtaapitävä enemmistö.

ONKO KAUPUNKISAAMELAINEN AITO?

Ihminen on kokonaisuus, jonka osia ei voi määritellä erillisinä, eikä tähän tunnu löytyvän sanojakaan. Usein urbaanisaamelainen myös kyseenalaistaa omaa saamelaisidentiteettiään, koska hän poikkeaa vallalla olevasta saamelaisuuden määritelmästä. On tavallista, että vähemmistöt joutuvat muita useammin tilanteisiin, joissa heidät pakotetaan perustelemaan oikeuttaan olemassaoloonsa ja omaan kulttuuriinsa. Näin tapahtuu varsinkin silloin, kun he eivät ulkoisten tunnusmerkkiensä perusteella erotu valtaväestöstä. Kaupunkisaamelaiset eivät ole tarpeeksi erilaisia ja eksoottisia. Lindgrenin mukaan urbaanisaamelaisuus onkin ristiriidassa kaikkien niiden kuvien kanssa, joita saamelaisuuteen yleensä on totuttu yhdistämään. Tosiasia kuitenkin on, että elämänmuodon muutuessakin kieli sekä kulttuurinen ja yhteisöllinen arvomaailma pysyvät ja kulkevat

mukana läpi elämän. Arvot ja muu kulttuurinen perintö näyttävät siirtyvän sukupolvelta toiselle asuinpaikasta riippumatta. Identiteetti syntyy jatkuvuudesta eli menneisyyden saattamisesta yhteen odotetun tulevaisuuden kanssa. Anthony Giddensin (1995) mukaan juuri traditio tarjoaa ankkuripaikan identiteetin jatkuvuuden kannalta keskeiselle perusluottamukselle.

Urbaanisaamelaisuutta on tutkittu varsin vähän, vaikka saamelaisten määrä kaupungeissa kasvaa. Esimerkiksi suurimmassa »saamelaiskylässä» Oslolla asuu peräti 5 000 saamelaista. Tutkimuksellaan Lindgren laajentaa saamelaisen elämänmuodon perinteisistä luontaiselinkeinoista kaupunkiympäristöön ja eri ammatteihin. Tarkastelemalla eri-ikäisiä saamelaisia kaupunkiyhteisön jäsenenä hän antaa uuden ja ajankohtaisen näkökulman nykyajan saamelaisuuteen.

Matkailun ja turismin luoma eksotiikka on rakentanut tarkoitushakuisen käsityksen, jonka mukaan saamelaiset kulkevat vain porojen perässä tai esittäytyvät satulolentoina kaupungin näyteikkunoissa ja postikorteissa. Lindgren murtaa myytin nostamalla saamelaisuudesta näkyviin sen puolen, joka muistuttaa valtaväestön elämänmuotoa. Näin hän tulee antaneeksi modernille saamelaiselle kulttuurille kasvot ja rikkoneeksi perinteisen stereotyyppisen kuvan saamelaisista.

Vaikka suomalaisten tiedot saamelaisista ovat vielä hatarat, suhtautuminen ja asenteet ovat kehittyneet myönteisempään suuntaan. Tätä mieltä olivat myös Lindgrenin haastateltavat. Olisikin suotavaa, että pääkaupunki toimisi tässä suhteessa tiennäyttäjänä myös pohjoisimmalle Suomelle. ■

RAILA PIRINEN

Sähköposti: raila.pirinen@helsinki.fi

LÄHTEET

GIDDENS, ANTHONY 1995: Elämää jälki-traditionaalisisessa yhteiskunnassa.

– Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash, *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio* s. 83–152. Tampere: Vastapaino.

MYTTTEJÄ URALISTIIKASTA

Angela Marcantonio *The Uralic language family; facts, myths and statistics*. Publications of the philological society 35. Oxford: Blackwell 2002. 335 s. ISBN 0631-23170-6.

Rooman yliopiston yleisen kielitieteen lehtori Angela Marcantonio on jo pitkään harrastanut uralistiikkaa, ja viime vuosina on saatu kuulla hänen uralilaista kielikuntaa koskevia kriittisiä puheenvuorojaan eri yhteyksissä, muun muassa Tarton fenougristikongressissa vuonna 2000. Nyt Marcantonio on koonnut teesinsä kirjaksi, jossa hän pyrkii tilastollisin menetelmin osoittamaan, että ajatus uralilaisesta kanta-kielestä on myytti ja että sen motivaatio on kyseenalainen. Hän hakee perusteluja erityisesti uralilaisen »noodin» (sukupuun ensimmäisen yhtenäisen rungon) oletukselle eikä mielestään löydä niitä tarpeeksi. Hän syyttää uralisteja siitä, että tutkittaessa kielikunnan historiallista kehitystä suositaan kehäpäätelmiä, toisin sanoen tutkitaan kielikuntaa ennakkokäsitysten valossa (joista tärkeimpänä on ennakkokäsitys siitä, että tutkittavat kielet todella kuuluvat historiallisesti yhteen), ja että esitetään kielihistoriallisia päätelmiä, jotka eivät ole tilastollisesti merkitseviä.

Marcantonion tärkeimpiä teesejä ovat seuraavat:

1. Historiallis-vertaileva metodi ei ole riittävä kielisukulaisuuden todistamiseksi.
2. Kaikille tärkeimmille uralilaisille kielille yhdistäville piirteille voidaan löytää

yhtymäkohtia myös altaillaisista kielistä; uralilaiset ja altaillaiset kielet yhdessä muodostavat kielijatkumon, jossa kieliä yhdistävät toisiaan leikkaavat isoglossit.

3. Unkari ei ole uralilainen vaan »sisäaasialainen» kieli, jolla on enemmän yhteistä turkkilaiskielten ja mongolin kuin obinugrialaisten, muiden suomalais-ugrialaisten tai samojedikielten kanssa.

Tekijä esittää todisteita useilta kielen taasoilta ja pyrkii vakuuttamaan lukijansa näillä keinoin siitä, että todisteet uralilaisen noodin olettamiselle ovat liian heikot. Hänen näkökulmansa »uralilaisen paradigman» syntyyn on mielenkiintoinen. Marcantonio väittää, että ilman sen erikoisempia todistusaineistoja hypoteesi uralilais-altailaisesta kielikunnasta hylättiin 1900-luvun alussa ja siirryttiin uralilaiseen paradigmaan. Perussyy paradigman vaihdokseen on tietenkin se, että 1900-luvun alussa suomalais-ugrialaisten ja samojedilaisten kielten yhtäläisyyksiä alettiin kartoittaa systemaattisesti. Näitä tutkimuksia tekivät kilpaa Heikki Paasonen ja E. N. Setälä, ja niiden tuloksena syntyi laajoja artikkeleja (esim. Setälä 1912–1914) ja monografioita (esim. Paasonen 1917), jotka ilmeisesti ovat Marcantoniolle tuntemattomia. Nämä tutkimuk-

set tehtiin nuorgrammatiikan hengessä, ja on selvää, että niissä on nykytutkimuksen valossa vielä paljon keskeneräistä ja hylättävää. Olennaista on kuitenkin se, että samanaikaisesti, kun suomalais-ugrialaisten ja samojedikielten yhteistä perussanastoa kartoitettiin ja löydettiin näitä etymologioita tukevia äännelakeja, kävi selväksi, että uralilaisten ja altailaisten kielten sanastoyhtäläisyydet eivät muodostaneet semanttisesti koherenttia ryhmää, eikä yhteisten sanojen perusteella ollut löydettävissä senkään vertaa äännelakeja kuin suomalais-ugrilais-samojedilaisessa sanastossa. Siitä pitäen on pidetty selvänä — niin kuin Károly Rédein standarditeos *Uralisches etymologisches Wörterbuch* (UEW) ja muut modernit etymologiset sanakirjatkin toteavat — että uralilaisilla ja suomalais-ugrilaisilla sanoilla on yhtymäkohtia myös altailaisiin kieliin. Niiden perusteella ei kuitenkaan voida tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä yhtäläisyyksien alkuperästä (geneettinen yhteys vs. kontaktit), koska a) materiaali on liian pieni ja b) sanoista ei löydy äänteellisten vastaavuuksien systematiikkaa.

Sama koskee kielioppia: jokainen valtaparadigmaa edustava fennougristi tietää, että suomalais-ugrialaisten kielten kieliopillisilla elementeillä on yhtymäkohtia idän suuntaan, etenkin jukagiiriin, mutta yhtäläisyydet ovat sittenkin liian sporadisia, jotta niiden avulla voitaisiin puhua varmasta kielisukulaisuudesta. Tällöin ei kiinnitetä huomiota vain yhtäläisyyksien määrään vaan myös niiden laatuun. Tämä on seikka, joka Marcantonion statistisesta lähestymistavasta puuttuu kokonaan. Altailaisen yhteyden hylkääminen ei siis johdu siitä, että nämä kielet olisivat sattumalta unohtuneet ja jääneet tutkimuksen ulkopuolelle, vaan siitä, että materiaali on todettu historiallis-vertailevan metodin kannalta riittämättömäksi todistamaan kielisukulaisuutta — siis jo sata vuotta sitten.

HISTORIAL LIS-VERTAILEVASTA METODISTA: ÄÄNNEHISTORIA JA ETYMOLOGIA

Äännehistoria ja etymologia ovat toisiaan tukevia tutkimusnäkökulmia, kuten hyvin tiedetään. Sanastovertailut tuottavat materiaalia, jonka perusteella tehdään äännehistoriallisia oletuksia. Niitä testataan jälleen uusilla sanastovertailuilla. Yksi Marcantonion keskeisiä teesejä, joilla hän yrittää kampittaa uralilaista äännehistoriaa, on se, että uralistiikan valtaparadigmassa äännelakien määrä on suurempi kuin niitä edustavien etymologioiden määrä. Tämän väitteen perusteet jäävät täysin hämäräksi. Lieneekö Marcantonio laskenut tämän jollakin matemaattisella metodilla Pekka Sammallahten äännehistoriallisesta esityksestä (1988), joka on hänen päälähteitään? Uralilaisten etymologioiden määrä on tietysti huomattavan vähäinen, kun mukaan otetaan vain Juha Janhusen (1981) parhaaksi katsomat 97 suomalais-permiläis-samojedilaista etymologiaa. Ja äännelakeja kertyy melkoisesti, jos tarkastellaan kaikkia sekä vokaaliston että konsonantiston muutoksia. Mutta ymmärtääkseni tässäkin suhteessa jokainen laajalevikkinen ja äänteellisesti odotuksenmukainen sana (etymologia) todistaa useammasta, ainakin kolmesta äännelaista (sananalkuisesta konsonantista, ensi tavun vokaalista, sanansisäisestä konsonantistosta). Tietysti jollakin äännelailla saattaa olla tukenaan vain yksi etymologia, mutta jos tämä etymologia samalla osoittaa myös parin muun äännelain toimivuutta, se on nähdäkseni kuitenkin tähän tarkoitukseen riittävä.

Marcantonio purnaa myös siitä, että äännehistoriassa operoidaan rekonstruktioilla, jopa niin, että äännelakeja muotoillaan eri-ikäisiä rekonstruktioita eikä nykykieliä vertaamalla. Tämä moite kohdistunee lähinnä Janhusen artikkeliin (1981), jossa

uralilaiset etymologiat muodostuvat suomalais-permiläisen kantakielen ja kantasamojedin muotojen vertailusta. Tämä on kuitenkin osoitus tieteen kumulatiivisesta luonteesta: rekonstruktiot ovat tulosta jo sadan vuoden takaisista nykymuotojen vertailusta. Kyse ei siis ole siitä, etteikö nykykieliä olisi vertailtu; sehän on tehty jo kauan sitten hyvin tuloksin. Marcantonio kehuu itsekin Janhusen kantasamojedin sanavaraston kartoitustyötä (Janhunen 1977), jossa synkroninen samojedikielten sanaineisto on koottu yhteen ja jossa on laadittu sen perusteella rekonstruktio.

Jos vertaillaan puhtaasti nykykieliä, löydetäänkin tietysti yhtäläisyydet, jotka ovat paljon näkyvämpiä ja silmäänpistävämpiä siitä syystä, että kyseessä useimmiten on ainakin kantauralia nuorempi lainakontaktiin perustuva yhtäläisyys, kuten Marcantonion mainostamalla unkarilais-turkkilaisella nimiparilla *Gyarmat – Jurmati*.

Tekijä haluaa kirjassaan osoittaa (materiaalia kuitenkin esittämättä), että unkarilla on enemmän sanastoyhtäläisyyksiä turkkilaiskielten, erityisesti bashkiirin, kuin samojedikielten kanssa. Hän asettaa kyseenalaiseksi sen turkkilaiskielten ja unkarin suurelle yhteisten sanojen määrälle yleisesti hyväksytyyn selitykseen, että kyseessä on merkittävä lainasanakerrostuma ja kulttuurivirta — nämä sanat ovat lähes järjestään selvästi kulttuurisanoja. Samalla logiikalla suomikin on tulkittavissa indoeurooppalaiseksi kieleksi, kun yhteistä sanastoa on ruotsin kanssa moninkertaisesti suomalais-ugrilaisiin sanarinnastuksiin verrattuna. Etymologianhan erottaa synkronisesta tilastollisesta sanavertailusta juuri sen huomioon ottaminen, että kielessä on sekä perintösanastoa että lainasanastoa ja että missä tahansa kielessä on aina määrällisesti enemmän nuorempiin sanastokerrostumiin kuuluvia sanoja kuin vanhoja perintösanoja. Mitä vanhempia sanastokerrostumia tar-

kastellaan, sitä pienempiä ne ovat määrällisesti (tilastollisesti näin pitääkin olla!) ja sitä vähäisempi on pinnallinen äänteellinen samankaltaisuus, koska tiedämme, että kaikki kielet muuttuvat jatkuvasti. Tämä on seikka, joka opetetaan Suomessa fennougristiikan peruskurssilla, jotta välttyttäisiin sentyyppisiltä turhanaikaisilta vertailuilta kuin esimerkiksi suomen ja ketsuan sanastoyhtäläisyydet, joita kyllä juuri tällä tilastollis-vertailevalla menetelmällä löytyy paljonkin. Sitä, kuinka tämä menetelmä voisi olla historiallis-vertailevaa menetelmää etevämpi, niin kuin tekijä haluaa kaikesti esittää, en ymmärrä.

SANASTON SISÄLLÖLLISET KRITEERIT: LUKUSANAT JA SUKULAIUUSTERMIT

Marcantonio kiinnittää toki lyhyesti huomiota siihen, että myös sanaston sisällöllisillä seikoilla, semantiikalla, on merkitystä kielisukulaisuuden oletuksessa. Tämän hän tekee tarkastelemalla sukulaisuusterminologiaa ja lukusanoja, vaikka tarkastelu on kyllä varsin pinnallista. Marcantonio kiinnittää huomiota siihen, että sukulaisterminologiaan kuluviissa etymologioissa esiintyy epäsäännönmukaisuuksia. Moniin muihin sanoihin verrattuna ne ovat kuitenkin verraten odotuksenmukaisia: esimerkiksi *appi*-sanan vokalismin ovat Janhunen ja Sammallahti selittäneet moitteita, mutta selitys, oletus taka-*i*:n muuttumisesta *a*:ksi suomalais-permiläisissä kielissä, ei Marcantoniolle kelpaa. Sukulaisuustermit kyllä nähdäkseni nimenomaan todistavat merkittävänä ja eri tahoilla suhteellisen hyvin säilyneenä kerrostumana uralilaisen kieliyhteyden puolesta.

Teoksessa muistutetaan siitä, että sukulaisuustermien ohella numeraalit ovat merkittävä kielisukulaisuutta puoltava sanaryh-

mä. Niille ei kuitenkaan teoksessa anneta sitä todistusvoimaa, jonka ne ansaitsisivat. Onhan totta, että nimenomaan uralilaisen noodin puolesta numeraalien todistusvoima on vähäinen, koska suomalais-ugrilais-samojedilaisia numeraaleja on vain kaksi, joista vain toisella ('kaksi') on täsmällinen ja eksakti semantiikka molemmilla tahoilla. Tämä on kuitenkin selitettävissä (ks. Kulonen 2002).

Etymologioita arvioidessaan, niin sukulaisuustermejä, numeraaleja kuin muitakin, Marcantonio sivuuttaa kokonaan sen merkityksen, joka etymologioita arvioidessa pitäisi antaa vastinesarjan kattavuudelle kielikunnan eri haaroissa. Jos unkarin jakaa numeraalit yhdestä kuuteen täsmällisesti muiden suomalais-ugrilaisien kielten kanssa ja sen lisäksi numeraalit seitsemän ja kahdeksan ja numeraalin yhdeksän rakenteen obinugrilaisien kielten kanssa, tuntuu oudolta se mahtipontinen uho, jolla tekijä taistelee unkarin suomalais-ugrilaisuutta ja ugrilaisuutta vastaan.

MORFOLOGIA: VANHAT JA UUDET SIJAPÄÄTTEET

Tekijä kuluttaa lukuisia sivuja eri kielten sijajärjestelmien kehityksen kuvaukseen. Uralilaisista kielistä löytyy tässä suhteessa kaksi keskeistä tapaa, joilla sijajärjestelmät ovat kielten erilliskehityksen aikana (tai eri kantakielivaiheissa; tätä vain sivutaan) laajentuneet: suffiksien yhdistyminen, mikä on tyypillistä erityisesti suomalais-permiläisille ja samojedikielille, sekä postpositioiden agglutinointuminen, joka on ugrilaisille kielille tyypillinen piirre. Marcantonio kuvaa yksityiskohtaisesti unkarin myöhäsyntyisiä sijapäätteitä ja erityisesti niiden agglutinaatioprosessin myöhäisyyttä: sitä, että niiden syntyä voidaan seurata viimeisen tuhannen vuoden ajalta kirjallisista dokumenteista. Unkarin erillisyyttä tai »sisäaasialaisuutta»

kuvaa hänen mielestään se, että kieli sisältää myöhäisiä ja uniikkeja sijapäätteitä. Sen sijaan sille, että sijapäätteiden ainekset ovat järjestään yhteisiä suurelle osalle suomalais-ugrilaisia ja samojedikieliä, hän ei anna mitään arvoa. Ei liioin sille hantin postpositiolla, jota hän siteeraa useassa kohdin ja joka on unkarin *-hoz-*päätteen tarkka etymologinen vastine. Marcantonio piilottaa aktiivisesti sen seikan, että juuri sijapäätteiden synnyttäminen postpositioista on kaikkia ugrilaiskieliä yhdistävä piirre ja että unkarilla, hantilla ja mansilla on jopa ainekseen yhteisiä, siis etymologisesti yhteenkuuluvia, sijapäätteitä.

Sijapäätteiden agglutinaatioprosessin myöhäisyyden Marcantonio katsoo osoitukseksi unkarin — ja samalla monen muunkin suomalais-ugrilaisen kielen — nuoruudesta. Ei voi kuin ihmetellä yleisen kielitieteen yliopistonlehtoria, joka vakavalla mielellä kirjoittaa siitä, että jokin kieli on »uusi» ja jokin toinen kieli »vanha». Olen tottunut korjailemaan tällaisia historiallisen kielitieteen väärinkäsityksiä maallikkojen kirjoituksista ja muista esityksistä.

NUMERUKSET

Yhtenä osoituksena uralilaisen kieliyhteyden hajanaisuudesta Marcantonio esittää monikon tunnusten suuren lukumäärän. Tässäkin lasketaan mekaanisesti niiden suffiksien lukumäärä, joille on uralilaisissa kielissä esitetty monikon funktiota ottamatta huomioon sitä, että näille eri aineksille on olemassa selvästi erilliset tehtäväkentät. Marcantonio väittää, että se, että monikon tunnuksia on rekonstruoitu useita ja että sen lisäksi on kieliä, joissa on erillisiä, myöhäisiä monikon tunnuksia (permiläiset kielet ja mari), on todiste koko kielikunnan oletusta vastaan. Kuitenkin monikon tunnuksilla *-t*, *-n*- ja *-j*- on kullakin selvästi oma tehtävänsä, mikä näkyy näiden

tunnusten jatkajissa selvästi: *-t* on monikon nominatiivin tunnus, *-j-* monikon (kieliopillisten) obliikvisijojen tunnus ja *-n-* omistusliitteiden yhteydessä esiintyvä monikon tunnus, jonka alkuperäinen funktio on selvästi omistetun useuden osoittaminen (permiläisissä kielissä se on siirtynyt osoittamaan omistajan monikollisuutta ja liittyy siksi vain monikon persoonien suffikseihin). Kun tämä kolmijako näkyy varsin kauniisti juuri samojedikielissä, itämerensuomalaisissa kielissä ja saamessa, ei pitäisi olla epäselvyyttä siitä, että jako periytyy yhteisestä kantakielestä. Varsinkin, kun myös välille jäävissä kielissä (mansin, mordva) sekä *-n-* että *-t* esiintyvät samoissa tehtävissä.

Se, että duaali on käytössä vain kielikunnan pohjoisella areaalilla, ei ole käsittääkseni riittävä argumentti koko kielikuntaa vastaan. Päinvastoin se on nimenomaan osoitus siitä, että universaalisti väistyviä kieliopillisia kategorioita voi esiintyä juuri kielialueen periferiassa, joka säilyttää vanhoja ilmiöitä muutosaltista keskusaluetta paremmin.

Uralilaisessa kielikunnassa jako keskusalueen ja periferian kieliin onkin varsin hedelmällinen lähtökohta tutkittaessa kielten kehitystä ja sen vauhtia eri tahoilla. Unkarin kielelle on luonteenomaista juuri se, että se on ugrilaisista kielisukulaisistaan erottuaan elänyt intensiivisen kielenkehityksen vaiheen kielikunnan maantieteellisessä keskustassa ja siksi muuttunut niin paljon niin monessa suhteessa (miten paljon olisikaan huomautettavaa jokaiseen Marcantonion esittämään yksityiskohtaan unkarin kielen kehityksestä; siihen ei tila anna tässä myöten). Ja onhan unkarissa sitä paitsi jälki duaalista — tosin vain yksi, kun itämerensuomen historiallisesta kieliopista niitä löytyy runsaasti — nimittäin lukusana *kettő* 'kaksi', joka vastaa täsmällisesti mansin sanaa *kitig*, joka taas sisältää Marc-

antonion vähättelemän uralilaisen duaalin tunnuksen **-k*.

UNKARIN KIELEN ASEMA JA UGRILAINEN KANTAKIELI

Marcantonio antaa kansainväliselle lukijakunnalle todella harhaanjohtavan ja ikävällä tavalla vääristelevän kuvan ugrilaisen kantakielen oletuksesta. Hän kehtaa väittää useassa kohdassa kirjaansa, että ainoa ugrilaista yhteyttä motivoiva seikka olisi virheellinen tulkinta nimistä *Jugria* ja *Hungarus* sekä etnonyymeistä *magyar* 'unkarilainen' ja *mansi*. Tämä on lähteiden manipuloitua pahimmasta päästä. Lukijalle kerrotaan vain, että kauan sitten on väitetty näiden nimien kuuluvan yhteen ja että siitä seuranneen virheellisen käsityksen perusteella uralistit vieläkin piirtävät sukupuuhun ugrilaisen noodin. Sen sijaan jätetään kokonaan mainitsematta 1990-luvulla ilmestyneet teokset, joissa ugrilaista noodia perustellaan äänneopin, morfologian ja sanaston yhtäläisyyksillä. Marcantonion lähdeluettelosta löytyvät sekä Hontin (1979) kirjoitus ugrilaisesta kantakielestä että minun kirjoittamani oppikirja unkarin kielen historiasta (Kulonen 1993), jossa siteeraan laajasti Hontin perusteellista analyysiä unkaria, hantia ja mansia yhdistävistä kielellisistä piirteistä. Hontin kirjoitukseen ei ole tekstissä ainuttakaan viittausta ja omaan kirjaani vain yksi, ja siinäkin on virheellinen tulkinta.

Unkarin, hantin ja mansin sanastoyhtäläisyydet eivät tietenkään rajoitu vain unkarilaisten ja mansien yhteiseen etnonyymiin (siitä toki voidaan olla myös eri mieltä, mutta Marcantonion ehdottama *magyar*- ja *bashkir*-nimien yhteenkuuluvuus on vähintään yhtä hypoteettinen!), vaan yhteisugrilaisia sanoja on lähes 200 eli 23 prosenttia unkarin vanhasta sanastosta, ja suurin osa on yhteisiä kaikille kolmelle kielelle.

Joukossa ovat numeraalit *hét* ('seitsemän') ja *nyolc* ('kahdeksan'), ja lisäksi mukana on myös hevoskulttuurin termistöä sekä ruumiinosia, sukulaisia, perustoimintoja ja luontoa tarkoittavia sanoja. Morfologian puolella sanallakaan ei mainita sellaisia unkarin kannalta keskeisiä ugrilaisia (osin myös uralilaisia) ilmiöitä kuin objekti-konjugaatio tai verbiprefiksit, puhumattaakaan tässä yhteydessä postpositiolähtöisistä sijapääteistä tai ugrilaisille kielille yhteisistä *t*-lokatiivista ja *l*-ablatiivista. Sen sijaan väitetään, että unkarin merkittävä bolgaarinturkkilainen kulttuurisanakerrostuma osoittaisikin kielten yhteistä alkuperää, ja koska bolgaarinturkilla ja mongolilla on tiettyjä mielenkiintoisia yhteisiä äännepiirteitä (jotka näkyvät näissä unkarin bolgaarilaisissa lainasanoissa), unkarilla ei olekaan mitään historiallista yhteyttä obinugrilaisiin kieliin, vaan se on »sisäaasialainen» kieli, jonka lähimpiä sukulaisia ovatkin bashkiiri ja mongoli. Väliäkö sillä, että unkarin perussanasto (kuten pronominit ja lukusanat) on yhteistä uralilaiden kielten kanssa samoin kuin valtaosa kieliopillisista kategorioista ja niitä merkitsevästä aineksista.

URALILAISTEN KIELTEN IKÄ

Poikkeamia uralilaiden kielten äännehistoriassa ja muutosten runsautta on selitetty usein kielikunnan yhteisen kantakielen ajallisella etäisyydellä. Edellä jo totesin sen kielihistorian peruskäsityksen, että kaikki kielet muuttuvat. Muutosvauhtiin vaikuttavat kielten kontaktit, ja vauhti on eri kielillä erilainen, mutta staattista kieltä ei ole olemassa. Kaikissa kielissä on variaatiota, ja variaatio johtaa yleensä ennen pitkää muutokseen ja onkin usein jo sinänsä osoitus muutoksesta. Tästä seuraa se, että mitä kauemmin alkuaan sukua olevat kielet ovat erossa toisistaan, sitä enemmän ne ehtivät

muuttua, ja jos ne eivät ole keskenään kontaktissa, on todennäköistä, että ne muuttuvat ainakin osittain eri suuntiin ja näin loittonevat toisistaan kaikilla kielen tasoilla. On ikävää, jos tuijottaminen kielten nykytilaan ja maksimissaan tuhannen vuoden ikäisiin historiallisiin dokumentteihin estää sen ymmärtämisen, että kielisukulaisuutta määritettäessä etsitään yhtäläisyyksiä, jotka ovat merkitseviä ja säännönmukaisia.

Sanaston osalta merkitsevää on se, että sanat edustavat perussanastoa ja peruskäsitteitä kuten pronomineja ja numeraaleja; säännönmukaista on taas se, että sanoissa tavattavat äännevastaavuudet ovat systemaattisia. Se, että löydetään tietty määrä pinnallisia yhtäläisyyksiä ja samankaltaisuuksia (näitä Marcantonio tarkoittanee »sattumilla», joita hän laskeskelee uralilaisista ja altailaisista sanoista nykykielten perusteella, kun ei hyväksy rekonstruktoiden vertailua), ei ole osoitus kielisukulaisuudesta. Morfologian tasolla merkitsevää on se, että pienet, primaarit ja keskeisiä funktioita kannattavat morfeemit löytyvät laajalti tutkittavista kielistä, vaikka ne ovatkin voineet kivettyä partikkeleihin ja myöhempien päätteiden osasiksi.

Marcantonio ei hyväksy uralilaiden kielten erilaisuudelle annettua selitystä, jonka mukaan on kyse kauan sitten hajaantuneesta kantakielestä, koska hänen mielestään sijapäätteiden kieliopillistumisprosessit ja unkarista havaittu niiden agglutinaation myöhäisyys osoittavat, että uralilaiset kielet ovat »nuoria». Siinäpä mietittävää yleisen kielitieteenkin harrastajille.

Kritiikkiä tehtyä tutkimusta kohtaan pitää tietysti voida esittää ja tuoda esiin eroavia näkemyksiä. Kritiikin tulisi kuitenkin pohjautua oikeisiin tietoihin ja lähteiden asialliseen käyttöön eikä tutkimuskirjallisuuden tarkoitusuhakuiseen valikointiin. Pahin puute Marcantonion kirjassa on kuitenkin se, että hän käsittelee kielihistorial-

lisiä kysymyksiä tuntematta riittävästi historiallisen kielitieteen metodeja. Tuloksena on kirja, jonka antamia väärää tietoa fenno-ugristit saavat jälleen maailmalla pitkään oikoa. ■

ULLA-MAIJA KULONEN

Sähköposti: ulla-maija.kulonen@helsinki.fi

und alter des stufenwechsels im finnisch-ugrischen und samojedischen. – *Finnisch-ugrischen Forschungen XII, Anzeiger* s. 1–128. Helsinki.

UEW = Károly Rédei (toim.) *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Budapest: Akadémiai kiadó 1988.

LÄHTEET

- HONTI, LÁSZLÓ 1979: Characteristic features of the Ugric languages (Observations on the question of Ugric unity). – *Acta Linguistica Hungarica* 29 s. 1–26. Budapest: Akadémiai kiadó.
- JANHUNEN, JUHA 1977: *Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien*. Castrenianumin toimitteita 17. Helsinki.
- 1981: Uralilaisen kantakielen sanastosta. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran aikakauskirja* 77: 9. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KULONEN, ULLA-MAIJA 1993: *Johdatus unkarin kielen historiaan*. Suomi 170. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2002: Suomalaiset ja suomalais-ugrilaiset luvut ja lukusanat. – Graham Flegg (toim.), *Lukujen historia — sormilla laskemisesta tietokoneisiin* s. 285–301. Helsinki: Art House.
- PAASONEN, HEIKKI 1917: *Beiträge zur Finnisch-ugrisch-samojedischen Lautgeschichte*. Sonderabdruck aus den XII–XVII Bänden der Zeitschrift Keleti Szemle (Revue Orientale). Budapest.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1988: Historical phonology of the Uralic languages. – Denis Sinor (toim.) *The Uralic Languages* s. 478–554. Den Haag: Mouton.
- SETÄLÄ, E. N. 1912–1914: Über art, umfang